

ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

Българска академия на науките
Научноинформационен център „Българска енциклопедия“

ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

Съдържание

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Република България	9
Народ и население	13
Език	31
Държавно устройство	37
Административно-териториално устройство	55
Отбрана и въоръжени сили	61
Национална сигурност и обществен ред	83

БЪЛГАРСКА ПРИРОДА

Релеф	89
Сеизмичност	107
Минерални находища	115
Климат	125
Води	137
Растителен свят	159
Гъби	173
Животински свят	179
Опазване на околната среда и защита на природата	189

ИСТОРИЯ И ТРАДИЦИИ

История	199
Религия	309
Традиционна народна култура	327

ЧОВЕК И ОБЩЕСТВО

Стопанство	359
Наука	399
Образование	461
Читалища	487
Здравеопазване	491
Социална политика	513
Физическа култура и спорт	529

ИЗКУСТВО И КУЛТУРА

Литература	547
Книгоиздаване и средства за масово осведомяване	595
Библиотеки	607
Музеи	611
Архитектура	631
Изобразително изкуство	665
Фотография	747
Музика и балет	759
Театър	799
Кино	817
Цирково изкуство	831

БЪЛГАРСКО СВЕТОВНО НАСЛЕДСТВО

Български обекти под закрилата на ЮНЕСКО	845
--	-----

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Република България

Народ и население

Език

Държавно устройство

Административно-териториално устройство

Отбрана и въоръжени сили

Национална сигурност и обществен ред

Народ и население

Археологическите изследвания показват, че българските земи са обитавани още през средния палеолит, но първите постоянни обитатели, за които са запазени сведения, са траките. Образоването на средновековната българска народност е дълъг и сложен исторически процес, който започва с Великото преселение на народите (IV–VI в.) и е тясно свързан и обусловен от взаимодействието на три основни етнически групи върху територията на Балканския полуостров – местното тракийско население, многобройните славянски племена от източната група, заселили се през VI–VII в., и българските племена под предводителството на ханове Аспарух и Кубер, установили се в края на VII в. в Добруджа, Мизия и Македония. Завареното от славяните и българите тракийско население силно намалява в хода на нашествията, но оставя трайни следи в различни области на материалната и духовната култура (земеделието, лозарството, строителството, изработването на земеделски и занаятчийски сечива).

Най-голяма и решаваща роля за определяне на облика на българската народност изиграват славяните. Тяхната многочисленост определя господството на аграрния бит и култура, налагането на славянския език в богослужението и духовността довежда до доминирането на славяните и в духовното развитие. Чрез създаването и укрепването на българската държава се слага началото на обединителните процеси, довели до сливането на трите етнически групи в единна българска народност (края на IX–X в.) с единна територия и език, обща религия и църква, единна духовна и битова култура и етническо съзнание. През периода на византийското и османското владичество българският народ успява да запази самобитните си национални черти.

Население преди Освобождението 1878

За населението на България преди Освобождението 1878 няма статистически установени данни. Както частичните преброявания, така и всеобщото преброяване в Османската империя през 1844 показват населението в Европейска Турция. На територията на българските земи живеят 4,4 милиона души – 2,6 милиона души в Ру-

мелия и 1,8 милиона души в Тракия (Гаврил Кръстевич, 1869). През 30–40-те години и особено през втората половина на XIX в. европейските страни засилват интереса си към пазарите, производството и възможностите за политическо влияние в Османската империя. Много европейски пътешественици, географи, историци,

етнографи, журналисти и други оставят сведения за природата, стопанството и населението по българските земи, като използват косвени пътища за определяне броя на населението. По-точни данни и оценки дават военните историци, които публикуват материали за водените войни (руско-турските войни през XVIII–XIX в., Кримската война 1853–1856, Руско-турската война 1877–1878). По обща оценка броят на българите в Мизия, Тракия и

Македония около 1850 и в навечерието на Освобождението 1878 е между 4 и 6 милиона души (Ами Буе, Павел Шафарик, Юрий Венелин, Феликс Каниц, Жером Агольф Бланки, Константин Иречек, Виктор Григорович и др.). Сравнителните изучавания показват, че през 1500 вероятният брой на населението в приблизително днешните териториални граници на България е около 1 179 000 души и до края на 1900 се увеличава над три пъти.

Брой на населението след Освобождението 1878

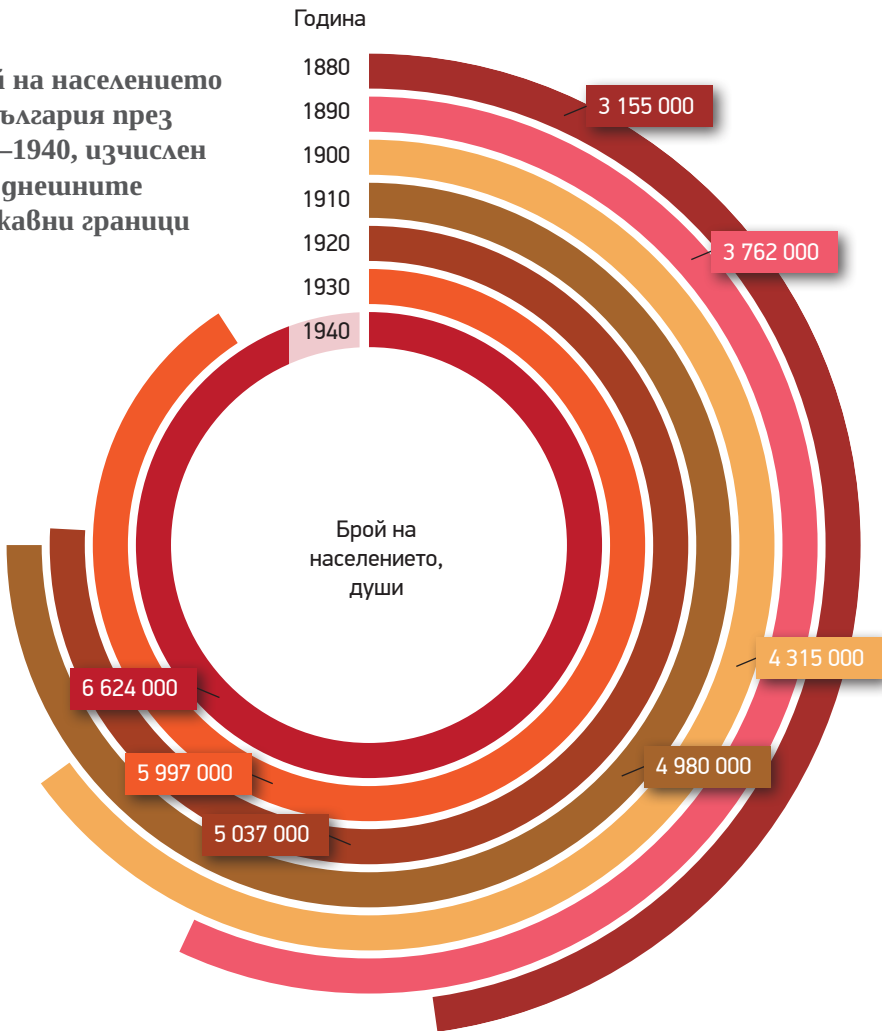
Първата гържавна институция в България, която изучава населението, е създадена през 1880 като Статистико-организационно отделение към Министерството на финансите. Днес гържавният статистически орган на България е Националният статистически институт. Изучаването на населението се извършва и от научни институти (демографски, социологически, медицински и др.), университети и отделни изследователи. Официални данни за населението се получават от статистически преброявания (извършвани периодично – обикновено през 10 години) и от текущи статистически наблюдения по основните демографски характеристики – брой на населението, разпределение по пол, възраст, семейно положение, образование, професия, социално положение, народност, религия, икономическа активност, териториално разположение и други, по демографски коефициенти за възпроизводство и миграция (раждаемост, смъртност, естествен прираст, миграционен прираст), урбанизираност и др.

БРОЙ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Броят на населението според преброяванията, които започват от 1880, нараства непрекъснато до 1985. От 1881 до 1941 България променя шест пъти териториалните си граници. Различията с резултатите от преброяванията през този период могат да бъдат установени при сравнение с изчисленото население към днешните гържавни граници. Плавно то увеличаване на населението се нарушава чувствително в годините на войните – най-силно през 1912–1918 и по-слабо през Втората световна война 1939–1945. Средногодишният абсолютен прираст между преброяванията е най-висок през 1921–1926 и 1927–1934.

Най-нисък положителен прираст (0,2%) има през 1976–1985; през 1986–1992 и 1993–2001 средногодишният прираст е отрицателен, съответно –0,8% и –0,9%. По данни от последното преброяване, проведено през февруари 2011, населението на България е 7 364 570 души – с 564 331 души по-малко в сравнение с преброяването през 2001 (средногодишният темп на намаление е 0,7%). За периода 1986–2011 общото абсолютно намаление на броя на населението е с 1 584 079 души. По брой на населението си към 1 януари 2019 България се нарежда на 22-ро място сред страните на Европа – между Швейцария (8 544 527 души) и Сърбия (6 963 764 души). Измененията в броя

Брой на населението на България през 1880–1940, изчислен към днешните държавни граници

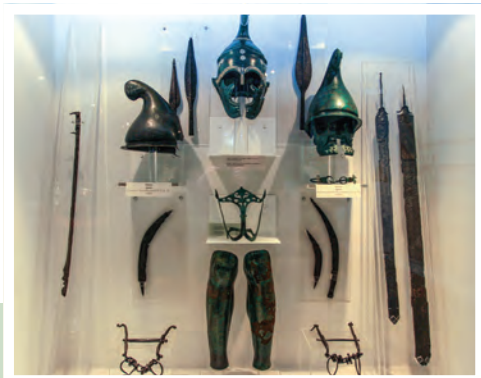
„Обявяването на Въстанието на Петър и Асен“.
Художник Димитър Гюдженов

Отбрана и въоръжени сили

Отбраната на Република България е част от националната сигурност, която се определя от националните интереси. Тя е възложена на Въоръжените сили на Република България, които включват: Българската армия; служба „Военна полиция“; служба „Военна информация“; военните академии и висшите военни училища; Военномедицинска академия; Националната гвардейска част; резерва на въоръжените сили.

Въоръжените сили гарантират суверенитета, сигурността и независимостта на страната и защитават нейната териториална цялост. Техните мисии и задачи, както и приоритетите на отбранителната политика са неразривно свързани с националните интереси. Сред тях най-важни са запазване на суверенитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията; защита на населението и критичната инфраструктура при кризи, бедствия, аварии, катастрофи и други рискове и заплахи; ефективно функциониране на българските институции заедно с тези на Европейския съюз (ЕС) и Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) за постигане на колективната сигурност и подобряване на нейното състояние чрез развитие на оперативната съвместимост; поддържане на добросъседски отношения и осигуряване на регионална сигурност и стабилност; развитие на регионалното сътрудничество в зоната на Черноморския регион; превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност; принос към провежданите операции на Организацията на обединените нации (ООН), НАТО и ЕС в съответствие с възможностите на страната.

Българската армия е национална военна институция, основа на българските въоръжени сили. Тя е наследник и продължител на въоръжените сили на българската държава през вековете.

Антично военно снаряжение

Пюлета

Върхове на стрели. IX в.

Българско средновековие

Още при основаването на българската държава (681) е създадена армия (конница, пехота и обслужващи части). Въръженето се състои от лъкове, копия, щитовете, мечове, боздугани, топорци и друго хладно оръжие, каменовъргачки, тарани и др. Високо развитие военното изкуство на българите достига при хан Крум (Бит-

ката във Върбишкия проход 811, Битката при Версиникия 813), цар Симеон I (Битката при Ахелой 917, Битката при Катасирти 917), цар Самуил (Битката при Траянови врата 986), цар Иван Асен I и цар Петър (Въстанието на Петър и Асен 1186–1187), цар Калоян (Битката при Огрин 1205) и цар Иван Асен II (Битката при Клокотница 1230).

Боздуган, намерен при разкопки в Пловдив

„Аспарух преминава Дунава“. Художник Димитър Гюдженов

Войската на хан Крум преследва и ранява сина на император Никифор – Ставракий. Манасиева летопис

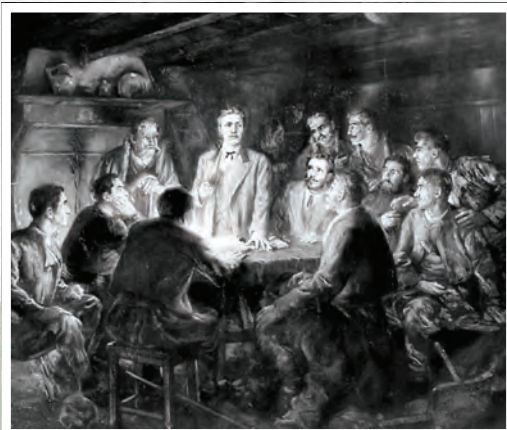

Крумов войник.
Скулптор Кирил Шиваров

„Цар Иван Асен II – победител на византийците при Клокотница“.
Художник Никола Кожухаров

„Битката на хан Крум с византийците във Върбишкия проход 811“. Художник Димитър Вълканов

Вътрешната революционна организация, основана от Васил Левски. 1870–1871

Знамето на Ботевата чета, ушито през 1875 от Петрана Обретенова, дъщеря на баба Тонка и сестра на Никола Обретенов, и четническа униформа. Национален музей „Христо Ботев“ в Калोфер

Паметник на българските опълченци в София. Скулптор Николай Савов, архитект Владимир Станимиров. 2008

Командването на Осми корпус през Руско-турската война 1877–1878

Паметникът на свободата в националния парк музей „Шипка–Бузлуджа“. Издигнат през 1934 в памет на героичната съпротива на българските опълченци срещу войските на Сюлейман паша през 1877

Участници във Втората българска легия. Белград. 1867

Български опълченци край Пловещ

Борба против османското владичество

Военни форми на борба против османското владичество (1396–1878) са бунтовете, въстанията, хайдутството и четническото движение. Български въоръжени групи участват в бунтове и въстания и в съседните поробени страни, както и в руско-турските войни през XVIII и XIX в. Българският революционер Георги Раковски организира (1862) Първата българска легия в Белград. С

руска помощ в Белград е създадено (1867) българско военно училище, известно като Втора българска легия. В навечерието на Руско-турската война 1877–1878 в Кишинев е сформирано Българското опълчение, което взема активно участие в боевете (над 7500 българи доброволци в шест дружини с командир генерал Николай Столетов). В хода на боевете се образуват още 6 опълченски дружини.

Щабът на войските на гвардията и кавалерията на Западния отряд. Руско-турската война 1877–1878

„Героичната защита на Шипка през август 1877“. Художник Павел Ковалевски

*150 тт морско оръдие
на сухопътен лафет,
произведено в Германия.
На въоръжение в
Българската армия през
Първата световна война.
Национален
военноисторически музей*

Трето българско царство

На основата на опълченските дружини е създадена (15 юли 1878) редовна армия – Българска земска войска (от декември 1879 – Българска войска). До края на 1878 са сформирани трийсет пехотни дружини, шест конни сотни (роты), шест пеши, една планинска и една конна батарея, сапърorni роты, една рота обсадна артилерия и артилерийска паркова команда. На 13 юли 1878 в съответствие с Берлинския договор 1878 в Източна Румелия е формирана Източнорумелийска милиция. През ноември 1878 е открито Военно училище

в София. На 17 юли 1879 е създадено Министерство на войната – едно от първите шест министерства след Освобождението 1878. В Българското княжество въоръжените сили биват три категории: действаща армия, резервна армия и Народно опълчение. Мобилизацията е два вида – обща и частична. Общата се отнася за всички видове войски, а частичната само за действащата армия, като се извършва само с решение на Народното събрание и с указ на княза. През август 1879 предимно от опълченци са съставени екипажите на

Участници в Сръбско-българската война 1885

Балкански войни. Трети артилерийски полк в района на Булаир. 1913

военния флот (първоначално съсредоточен предимно в Дунавската флотилия; през 1897 с указ на княз Фердинанд I военният флот е разделен на Дунавска флотилия с щаба в Русе и Морска част с щаба във Варна). Въведена е всеобща задължителна военна повинност (1880). Източнорумелийската милиция участва активно в Съединението на Източна Румелия с Княжество България 1885. Младата българска войска проявява изключителен героизъм и побеждава в Сръбско-българската война 1885. В хода на войната пехотата оконча-

телно се оформя като самостоятелен вид въоръжени сили – Сухопътни войски. От 1886 до 1912 армията се усъвършенства, увеличава се числеността ѝ. Възприета е армейско-дивизионно-полкова структура, създадени са и се развиват и други видове и родове войски. Българската армия жъне победи в Първата балканска война 1912–1913. България претърпява две национални катастрофи – във Втората балканска война 1913 и в Първата световна война 1914–1918. След пробива от съглашенските войски срещу българските на

„Маневри при село Горубляне“. Художник Ярослав Вешин